

TURC, ROM, MUSULMAN SAU CLASĂ MUNCITOARE? EFECTELE POLITICILOR REGIMULUI COMUNIST ÎNTR-O COMUNITATE URBANĂ DE ROMI TURCI MUSULMANI DIN DOBROGEA¹

Rezumat: Studiul se înscrie în direcția de cercetare referitoare la situația actuală a romilor turci musulmani din statele din Balcani, create după dezintegrarea Imperiului Otoman, propunându-și descrierea unei comunități rome de religie musulmană și vorbitoare de limbă turcă dintr-un oraș postsocialist (Medgidia) din regiunea sud-estică a Dobrogei. Obiectivul specific al cercetării este explorarea intersecției dintre memorie, identitate și definirea felului în care transformările politice, economice și sociale ale perioadei comuniste se reflectă în structura etnică și religioasă a comunității romilor musulmani din Medgidia. Explorând memoria comunismului, povestirile de viață (*life-histories*) au condus cercetarea înspre perspectiva sentimentului de nostalgie, înțeleasă ca un tip de memorie, ca o re-creare a trecutului care merge dincolo de simpla recuperare, atingând dimensiuni politice, ideologice, socio-economice și personale, legată în același timp de nevoile prezentului și de dorințele viitorului.

Cuvinte-cheie: romi turci musulmani, Dobrogea, comunism, identitate.

Introducere

Studiul de față se înscrie în direcția de cercetare referitoare la situația actuală a romilor turci musulmani din statele din Balcani, create după dezintegrarea Imperiului Otoman, propunându-și descrierea unei comunități rome de religie musulmană și vorbitoare de limbă turcă dintr-un oraș postsocialist din partea de sud-est a Dobrogei (Medgidia). Obiectivul specific al cercetării este explorarea intersecției dintre memorie, identitate și definirea felului în care

* Cercetător dr. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca. E-mail: adriana.tamasan@gmail.com.

¹ Studiul reprezintă varianta în limba română a studiului *Remembering and being. The memories of communist life in a Turkish Muslim Roma community in Dobruja (Romania)*, publicat în „Balkanologie”, Vol. 15 nr. 1, 2020, <https://journals.openedition.org/balkanologie/2497>, DOI: <https://doi.org/10.4000/balkanologie.2497>.

transformările politice, economice și sociale ale perioadei comuniste se reflectă în structura etnică și religioasă a comunității romilor musulmani din Medgidia.

Demersul este plasat în cadrul teoretic al interacționismului simbolic². Am abordat identitățile colective și personale ca produse ale interacțiunii sociale, care devin prezente prin intermediul narațiunilor.³ Din această perspectivă, abordând narațiunile memoriei ca acte ale producției identitare și în lipsa arhivelor și a oricăror alte documente scrise care să ateste crearea comunității de romi musulmani din Medgidia am ales folosirea singurei surse pe care am avut-o la dispoziție și anume interviurile de viață (*life-histories*), care au oferit o imagine detaliată asupra vieții fiecărui interlocutor, recreând în același timp o imagine de ansamblu asupra originilor și formării comunității din Medgidia. Deasemenea, situându-mă în cadrul teoretic elaborat de Maurice Halbwachs am abordat memoria individuală, ca parte a memoriei colective. El susține că memoria este dependentă de ceea ce numește cadrele sociale ale memoriei, în particular, familie, religie, clasă socială, care oferă posibilitatea reconstrucției trecutului colectiv și fără de care amintirile individuale ar fi imposibile.⁴ Practic am cules și am unit părți ale memoriilor și identităților individuale pentru a stabili procesul de formare și parcursul unei colectivități locale pe parcursul perioadei comuniste până în prezent. Explorând memoria comunismului, povestirile de viață au condus cercetarea înspre perspectiva sentimentului de nostalgie, înțeleasă ca un tip de memorie, o re-creare a trecutului care merge dincolo de simpla recuperare, atingând dimensiuni politice, ideologice, socio-economice și personale.

Am abordat nostalgia din perspectiva propusă de Maria Todorova și Zsuzsa Gille,⁵ care resping ideea ca acest sentiment este o simplă râvnire a întoarcerii la comunism și reafirmă ipoteza Svetlanei Boym, care spune că nostalgia este legată mai mult de prezent și de dorințele cu privire la viitor.⁶ Boym pune accent pe natura prospectivă a nostalgiei și nu pe cea retrospectivă, explicând că percepțiile trecutului sunt determinate de nevoile prezentului, având un impact

² Vezi J.H. Gagnon *The Self, Its Voices, and Their Discord*, în C. Ellis and M. Flaherty (eds.), *Investigating Subjectivity*, Sage, Newbury Park, CA, 1992.

³ Nadia Kaneva, *Memories of Everyday Life in Communist Bulgaria: Negotiating Identity in Immigrant Narratives*, în „Colorado Research in Linguistics”, vol. 19, nr. 1, 2006, http://www.colorado.edu/linguistics/CRIL/Volume19_Issue1/ (accesat la 21 septembrie 2021).

⁴ Maurice Halbwachs, *On collective memory*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992, p. 182.

⁵ Maria Todorova și Zsuzsa Gille (eds.), *Post-Communist nostalgia*, Berghahn Books, Oxford, New York, 2010.

⁶ *Ibidem*.

direct asupra realităților viitorului.⁷ Adică nostalgia nu ține doar de o dimensiune temporală, ci face legătura între trecut, prezent și viitor, fiind rezultatul asocierii la nivel individual a acestor trei dimensiuni și fiind în același timp expresia relației dintre biografia individuală și biografia unor grupuri, dintre memoria personală și cea colectivă.⁸

Având în vedere modul în care se manifestă nostalgia în cazul interlocutorilor noștri, ca o încercare de a depăși sentimentul de umilință personală și colectivă și de regăsire a autenticității în epoca capitalismului, am folosit conceptul de *nostalgie reflexivă* (*reflective nostalgia*), care operează cu amintiri individuale, selective, care subminează adesea marile narrative naționale. Am considerat fiecare povestire de viață ca o versiune individuală care explică și compensează prezentul, confirmând faptul că sentimentele nostalgice sunt răspunsuri strategice la provocările prezentului mai degrabă decât supraviețuiri/rămășițe ale comunismului.⁹

Interviurile, realizate în octombrie 2015 în Medgidia urmează abordarea *life-history*, deoarece consideră istoria orală ca o resursă esențială pentru explorarea naturii subiective a vieții sub socialism,¹⁰ pentru înțelegerea universului politic, economic și social al comunismului¹¹ și a efectelor pe care acesta l-a avut asupra structurii identitare a grupurilor etnice. Memoria culturală generală despre viața în comunism nu poate fi ignorată, în special din moment ce majoritatea romilor turci musulmani au început să simtă nostalgia pentru un sistem economic care, consideră ei, le-a oferit mai multă securitate materială, în ciuda dezavantajelor politice. Acest aspect nu putea fi ignorat, deoarece oferă o analiză și asupra situației tipice a unui oraș industrializat în perioada postsocialistă, a efectelor perioadei comuniste asupra acestuia.

Deși datele și evenimentele sunt prezente ca repere istorice, apar de cele mai multe ori cu aproximare cronologică în narațiunile de viață. Acestea sunt mai degrabă axate asupra practicilor cotidiene, strategiilor și tacticilor de supraviețuire în comunism. Astfel, reprezentarea lor asupra trecutului dezvăluie pe de o parte procesul de sedimentare urbană a unei comunități în comunism, arată dinamicile

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Diana Georgescu, *Ceaușescu hasn't died: Irony as counter-memory in post-socialist Romania*, în *Post-Communist nostalgia*, Maria Todorova, Zsuzsa Gille (eds.), Berghahn Books, Oxford, New York, 2010, p. 155 -176.

¹⁰ Luisa Passerini, *Fascism in popular Memory. The cultural experience of the Turin working class*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

¹¹ Jill Massino, *Something Old, Something New: Marital Roles and Relations in State Socialist Romania*, în „Journal of Women's History”, vol. 22, nr. 1, 2010, p. 36.

identitare marcate de viața omului nou, iar pe de altă parte contrazice categorizările clasice ale sistemului. Astfel echivalarea socialismului cu penuria economică este înlocuită, în anumite cazuri, cu explicațiile referitoare la modalitățile de gestionare a lipsurilor materiale.

Romii turci musulmani din Dobrogea.

Cercetarea despre comunitatea romilor de religie musulmană și vorbitori de limbă turcă din Medgidia¹² trebuie abordată în contextul istoric, geografic și cultural mai larg al regiunii Dobrogei. Având în vedere evoluția de secole sub administrație otomană, Dobrogea prezintă alături de trăsăturile comune regiunilor de frontieră, caracteristicile ce o leagă de moștenirea sa imperială otomană, în special în compoziția sa demografică și culturală.¹³ Provincia a intrat sub administrație otomană în secolul al XV-lea, în următoarele secole având loc o colonizare militară intensă cu turci și tătari de religie islamică provenind din Crimeea și Asia Mică, care vor pune o amprentă definitorie asupra demografiei și caracteristicilor culturale. În general, lucrările despre Dobrogea menționează doar colonizarea turcilor și tătarilor, însă alături de acestea s-au numărat și romi musulmani. Singurele informații despre așezarea acestora în provincia de la Marea Neagră le găsim în cele câteva studii care abordează această temă. În lipsa unor surse istorice concrete, aceste studii avansează, prin analogie istorică cu alte zone ale Balcanilor, ipoteza stabilirii romilor musulmani odată cu avansarea Imperiului Otoman în regiune în secolele XIV-XV, fie ca auxiliari sau meșteșugari în armata otomană, fie stabiliți aici anterior perioadei otomane, în secolele IX-XI, adoptând religia islamică, ulterior integrării lor în societatea musulmană.¹⁴

Ei și-au însușit în mare măsură și limba dominantă, turca, preluând în paralel identitatea turcă, în detrimentul identității proprii. Marushiakova și Popov

¹² Din perspectiva majorității și a altor grupuri etnice, sunt numiți *țigani turci* cel mai des, sau *țigani musulmani*. Având în vedere că majoritatea dintre aceștia optează pentru identitatea turcă atât în recensămintele oficiale, cât și în relațiile lor cotidiene cu majoritatea, pentru a opera cu un termen care acoperă relația dintre imaginea de sine și percepția celorlalți am optat pentru termenul de *romi turci musulmani*.

¹³ Constantin Iordachi, *Citizenship, Nation and State-Building: The Integration of Northern Dobrogea into Romania (1878–1913)*, The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies (University of Pittsburgh), nr. 1607, 2002, p. 7–8.

¹⁴ Ana Oprișan, George Grigore, *The Muslim Gypsies in Romania*, în „ISIM Newsletter”, nr. 8, 1999, p. 32.; Alina Isac Alak, *Types of Religious Identities within Romanian Muslim Communities*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, vol. 14, no. 41, 2015, p. 148–173; Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *Roma Muslims in the Balkans. Project Education of Roma Children in Europe*, <http://romafacts.uni-graz.at/index.php/culture/introduction/roma-muslims-in-the-balkans> (accesat la 21 septembrie 2021).

semnalează aceste procese ca fiind *à la longue durée*, prezente încă din perioada otomană și extinse și după crearea statelor naționale balcanice, subliniind corelarea/suprapunerea treptată între religie și identitatea etnică, la romii musulmani, termenul de turc implicând apartenența la religia islamică și vice versa.¹⁵

În Balcani, în special în Grecia, Albania, Bosnia, Macedonia, Bulgaria și România există comunități care sunt identificate de către populațiile majoritare locale ca *turski tsigani*, *turkogifti*, *figani turci*. Un alt termen folosit pentru desemnarea în general a comunităților de romi musulmani din fostele teritorii otomane din Balcani este acela de *Xoraxane*, care înseamnă romi turci în limba Romani. În cazul comunității de romi musulmani din Dobrogea, *Xoraxane* nu este foarte răspândit în limbajul local dobrogean, în Medgidia, de exemplu, este cunoscut doar de persoane mai în vârstă, care îl definesc ca un termen vechi, pierdut în prezent, apărut într-un trecut dificil de plasat cronologic, care variază între începutul secolului XX și primii ani ai comunismului.

În prezent sunt musulmani vorbitori de limbă turcă, în vreme ce limba romani este vorbită mai sporadic și, de obicei, în cazul unor persoane din generațiile mai în vârstă. Majoritatea optează pentru identitatea turcă, atât în recensămintele oficiale cât și în raporturile zilnice cu majoritatea dar, cu toate acestea, în limbajul local dobrogean, atât în cazul populației majoritare cât și al celorlalte grupuri etnice, inclusiv în cadrul comunității turce, sunt numiți *figani turci*.

Având în vedere faptul că aleg opțiunea pentru etnia turcă în contextul recensămintelor oficiale, numărul lor este dificil de estimat, fiind incluși în datele oficiale, după 1878, grupului etnic turc.

Dacă înainte de trecerea sub administrația României, populația Dobrogei era majoritar musulmană¹⁶ recensământul din 1909 indică în regiune doar 10.8 % musulmani, 54,7% populație românească, 14,3% bulgari și 10% ruși și ucraineni.¹⁷

¹⁵ Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *Identity and language of the Roma in Central and Eastern Europe*, în „*The Palgrave Handbook of Slavic languages, identities, and borders*”, Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi, Catherine Gibson (eds.), Palgrave Macmillan, 2016, p. 28.

¹⁶ Războiul din 1877-1878 a provocat o considerabilă emigrație musulmană din provincie, estimată la 90.000 de persoane. Astfel, cifrele referitoare la populația musulmană diferă substanțial, unii autori estimează 134.662 musulmani și 87.900 creștini în Dobrogea în 1879, în vreme ce alții dau cifra de 56.000 musulmani și 54.726 creștini. Conform surselor oficiale românești, în 1879 în Dobrogea cele mai numeroase grupuri etnice în 1879 erau turcii și tătarii care împreună numărau 32.033, în vreme ce românii erau 31.177, iar bulgarii 28.715, dintr-un număr total de 106.943. Vezi Constantin Iordachi, *Citizenship, Nation and State-Building...*, p. 8.

¹⁷ Maria Bara, *Relații interetnice dintre creștinii ortodocși și musulmani în Dobrogea. Studiu de caz: Medgidia și Cobadin*, în „*Philologica Jassyensia*”, vol. II, nr. 1, 2006, p. 95; Andrea Schmidt-Rosler,

Unul din factorii care au schimbat caracterul preponderant musulman al regiunii a fost emigrarea masivă a musulmanilor către Turcia, după 1878,¹⁸ fenomen care i-a angrenat mai ales pe turcii și tătarii musulmani dobrogeni, romii conform Legii Așezării (nr. 2510) din 1934, fiind menționați alături de anarhiști, spioni, expulzați, drept categorii neeligibile pentru imigrarea în Turcia.¹⁹

La recensământul din 1948, turcii au fost înregistrați împreună cu tătarii, datele statistice indicând cifra de 28.782, în vreme ce în 1956 au fost înregistrați 14.329 de turci, 18.040 în 1966 și 23.422 în 1977.²⁰ La primul recensământ din perioada post-comunistă, organizat în 1992 au fost înregistrați 29.832 de turci,²¹ în vreme ce la următorul recensământ, din 2002, au fost înregistrați 32.098 turci.²²

Cifrele primelor două recensăminte comuniste trebuie privite cu circumspecție, atât ca o consecință a mișcării migratorii masive din perioada interbelică, dinspre Dobrogea înspre teritoriile otomane, ulterior Turcia, ceea ce explică trendul demografic descendent al turcilor înregistrat în 1948, comparativ cu 1878, când erau 48.784 turci.²³

Creșterea progresivă care are loc începând cu 1956 poate fi asociată cu un proces de trecere de la o identitate romă la o identitate turcă, în baza practicării religiei islamice comune, proces început încă din perioada Imperiului Otoman, dar în același timp datele statistice cu privire la turci trebuie analizate și în contextul detensionării diplomatice, care a avut loc între 1964-1965, între Turcia și regimul lui Ceaușescu, și care s-a reflectat prin atenuarea sentimentului de reținere în

Dobrukscha, în „Der ruhelose Balkan. Die Konfliktregionen Südosteuropas“, Michael Weithman (ed.), Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1993, p.101.

¹⁸ Legea Așezării (Iskan Kanunu), din 1934, specifica că doar cei care sunt de descendență și cultură turcă puteau să emigreze și să se așeze în Turcia. Legea acorda autoritate Consiliului de Miniștri să decidă cine se califica pentru apartenența la etnia și cultura turcă iar musulmanii au fost considerați eligibili pentru aceste criterii. Astfel că de această lege au beneficiat atât etnici turci, cât și albanezi, bosniaci, circasieni, pomaci și tătarii. Vezi Akgündüz Ahmet, *Migration to and from Turkey, 1783–1960: types, numbers and ethno-religious dimensions*, în „Journal of Ethnic and Migration Studies“, vol. 24, nr. 1, 1998, p. 112.

¹⁹ Suat Kolukirik, *Perceptions of identity amongst the Tarlabasi Gypsies*, în *Gypsies and the problem of identities: Contextual, constructed, and contested*, Adrian Marsh, Elin Strand (eds.), Swedish Research Institute, Istanbul, 2006, p. 134.

²⁰ Institutul Național de Statistică, *Recensământul Populației și al Locuințelor*, 18–27 Martie 2002, în *Structura etnică și confesională. Populația după etnie la recensăminte din 1930-2002, pe județe.*, vol. IV: <https://insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t1.pdf> (accesat la 21 septembrie 2021).

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ Kemal Karpat, *Urbanismul otoman: emigrația din Crimeea spre Dobrogea și întemeierea orașului Medgidia (1856–1878)*, în *Tătarii în istorie și în lume*, Tahsin Gemil (ed.), Kriterion, București, 2003, p. 209-230.

recunoașterea identității turce, la nivelul populației de rând. În prezent numărul turcilor, unde sunt incluși statistic cea mai mare parte a romilor musulmani, se ridică la 27.698²⁴. Trebuie avut în vedere faptul că numărul romilor de religie islamică a ajuns de la 583 în 1977²⁵ la 3.356 în 2011²⁶ în vreme ce numărul romilor vorbitori de limbă turcă a ajuns de la 305 în 1977²⁷ la 1.127 în 2011²⁸. Acest lucru indică faptul că pentru grupul din Dobrogea ipoteza suprapunerii între religia islamică, identitatea etnică turcă și adoptarea/cunoașterea limbii turce nu este exclusivă.

Mecidiye/ Medgidia

Medgidia, localitatea din centrul Dobrogei în jurul căreia se conturează cercetarea noastră a fost unul din cele mai importante centre urbane ale zonei litorale încă din perioada otomană a Dobrogei, cu trăsături culturale și edilitare specifice Balcanilor otomani. Medgidia a fost cunoscută în această perioadă, așa cum reiese din jurnalele de călătorie, ca o așezare cu populație majoritar musulmană²⁹ și ca un *fief al tătarilor*, stabiliți aici în urma Războiului din Crimeea din 1853-1856.³⁰ Cu toate acestea Medgidia și-a păstrat și după 1878 amprenta multietnică și multiconfesională a perioadei otomane, alături de turci și tătari fiind înregistrate și alte grupuri etnice, ca greci, armeni, romi, ruși lipoveni.

Deși în contextul local al Dobrogei, după 1878, numărul musulmanilor era în scădere,³¹ acest fenomen a fost mai atenuat în cazul Medgidiei. Numărul tătarilor, care erau grupul etnic predominant, a oscilat la începutul secolului XX între 5.000 și 6.000 pentru ca la recensământul din 1930, în urma procesului de emigrare, numărul lor să scadă la 1. 286, dar s-a aflat într-un trend ascendent pe tot parcursul perioadei comuniste (2.203 în 1956, 3.086 în 1966 și 3.977 în 1977). În

²⁴ Institutul Național de Statistică, *Recensământul Populației și al Locuințelor din 2011. Populația stabilă după etnie și limbă maternă, pe categorii de localități*.: <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> (accesat la 21 septembrie 2021)

²⁵ *Population-Demographic structure, the population and housing census of January 5, 1977*, Vol. 1–2, Bucharest, General Direction of Statistics, 1980.

²⁶ Institutul Național de Statistică, *Recensământul Populației și al Locuințelor din 2011. Populația stabilă după etnie și religie*: <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/> (accesat la 21 septembrie 2021).

²⁷ *Population-Demographic structure....*

²⁸ Institutul Național de Statistică, *Recensământul Populației și al Locuințelor din 2011. Populația stabilă după etnie și religie....*

²⁹ Kemal Karpat, *op.cit.*, p.227.

³⁰ *Ibidem*, p. 215.

³¹ Nicolina Ursu, *Turco-tătarii dobrogeni în recensăminte și statistici românești (1878–1916)*, în „Tătarii în istorie și în lume”, Tahsin Gemil (ed.), *op. cit.*, p. 307-312.

același timp, la începutul secolului XX numărul turcilor a fost mult mai mic decât cel al tătarilor, dar într-o continuă creștere, ajungând de la 298 în 1889 și la 1080 în 1902. După scăderea înregistrată la recensămintele din 1930 și 1956, 606 respectiv 486, trendul ascendent este reluat pe parcursul perioadei comuniste, turcii fiind grupul etnic cu cea mai mare creștere demografică începând cu anii '60 ai acestei perioade (1.456 în 1966 și 2.615 în 1977). La primul recensământ al perioadei postcomuniste, din 1992, tătarii înregistrează un excedent demografic de 4.020, iar turcii de 3.977, pentru ca apoi numărul lor să înceapă să scadă pe fondul fenomenului de migrație. Astfel în 2011, numărul turcilor, 3.340, îl depășea ușor pe cel al tătarilor, care erau înregistrați în număr de 3.211³².

Conform datelor recensământului din 1930, doar 28% din ponderea populației din Dobrogea era urbană, o creștere consistentă având loc după 1948, Medgidia fiind printre orașele din Dobrogea care înregistrau, la începutul perioadei comuniste, cele mai mari sporuri în acest sens, alături de Constanța, Tulcea și Mangalia.³³

Industrializarea după model socialist a adus schimbări profunde ale spațiului, structurii demografice și asupra societății locale a Medgidiei. La fel ca în alte cazuri, expansiunea centrului urban a fost legată de deschiderea unor noi întreprinderi, ceea ce a atras populație rurală din jurul orașului, venită să ocupe locurile de muncă din sectorul industriei. Medgidia s-a particularizat prin construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră, care și-a pus amprenta asupra evoluției demografice și asupra industriei locale, care s-a profilat în funcție de necesitățile impuse de lucrările de pe șantierele de construcție a Canalului. Principalele fabrici au fost IMUM, axată pe reparația și producția de utilaje grele și Fabrica de Cement, ambele construite în perioada 1949-1951 și care absorbeau cea mai mare parte a forței de muncă locale. În 1989 la căderea comunismului, fiecare din cele două mari fabrici industriale, IMUM și Fabrica de Cement aveau în jur de 6.000-7.000 de angajați.

Din perspectivă demografică pe parcursul perioadei comuniste se poate observa o creștere constantă a populației, aflusul cel mai consistent fiind înregistrat în perioada 1949-1953, când are loc prima etapă de construcție a Canalului Dunăre Marea – Neagră. În 1949 erau înregistrați 6.824 locuitori, dintre care 2.500 erau flotanți, iar în 1953, când se încheie prima etapă, erau deja 13.500 de locuitori. Locuitorii cu viză de flotanț au lucrat cel mai probabil la Canal, ulterior

³² Populația pe naționalități 1930-1992. Date demografice puse la dispoziție de Direcția Județeană de Statistică Constanța, 10 mai 2018.

³³ Atena Herbst Rădoi, *Aspecte geografice în dezvoltarea orașelor din Dobrogea, cu privire specială asupra zonei litorale*, în „Studii și cercetări de geologie, geofizică, geografie”, vol. 12, nr. 2, 1965, p. 288.

stabilindu-se în Medgidia, majoritatea fiind încadrați după terminarea primei etape de construcție la IMUM, Cimentul,³⁴ la Gospodăriile Agricole Colective Medgidia sau la fabrica de var, CAOLINUL. Cea mai intensă creștere demografică a avut loc în perioada 1949-1977, când populația a crescut de la 6.824 în 1949, la 17.943 în 1956, 27.981 în 1966, pentru a ajunge la 40.328 în 1977.³⁵

Migrația înspre zona urbană a fost specifică întregii zone a culoarului Carasu, fiind datorată, în principal, lucrărilor de la Canal desfășurate în acest perimetru geografic. O mare parte dintre locuitorii satelor din zonă au emigrat înspre așezările din imediata apropiere a acestuia, dintre acestea Medgidia având capacitatea cea mai mare de absorbție datorită sectorului industrial dezvoltat aici, care presupunea angrenarea unei forțe de muncă active consistente. În perioada 1977-1985 populația Medgidiei a crescut la 47.830 locuitori, perioada suprapunându-se parțial celei de-a doua etape a construcției Canalului.³⁶

Vârful a fost atins în 1988 cu un număr de 49.673 locuitori, după care ritmul demografic intră într-o pantă descendentă continuă, datorită migrației forței de muncă, care nu mai avea mijloace de venituri în urma desființării fabricilor. Dacă la început migrația a fost îndreptată spre Est, înspre statele din fosta Iugoslavie și Turcia. După integrarea României în UE, migrația s-a îndreptat înspre statele din Vest. După 2007 ritmul de scădere a devenit mai accelerat astfel că, între 2002 și 2011, populația scade de la 43.841³⁷ la 39.780³⁸ locuitori³⁹.

Romii turci musulmani din Medgidia

Formarea comunității de romi musulmani din Medgidia nu este atestată documentar în mod explicit. Pe parcursul documentării arhivistice la Serviciul Județean al Arhivelor Constanța am identificat fonduri de documente referitoare la Medgidia în perioada comunistă⁴⁰, precum cele produse de administrația locală a orașului sau cele provenite din fondurile dedicate Canalului Dunăre-Marea Neagră, în cele două etape de construire. Concluzia analizei acestor documente este

³⁴ Adrian Ilie, *Medgidia. Istoria orașului de la 1918 până în prezent*, Ex Ponto, Constanța, 2012, p. 126.

³⁵ *Ibidem*, p. 127.

³⁶ *Ibidem*, p. 129.

³⁷ *Recensământul populației și al locuințelor 2002. Populație după etnie și limba maternă. Județul Constanța, pentru municipiul Medgidia*, Direcția Județeană de Statistică Constanța.

³⁸ *Recensământul populației și al locuințelor 2011. Populația după etnie. Județul Constanța, pentru municipiul Medgidia*, Direcția Județeană de Statistică Constanța

³⁹ Adrian Ilie, *op.cit.*, p.123.

⁴⁰ Au fost consultate fondurile de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (în continuare SJAN): Direcția Generală a Canalului Dunăre-Marea Neagră, Centrala Canalului Dunăre-Marea Neagră, Sfatul Popular Raional Medgidia, Primăria Medgidia.

că acestea conțin foarte rar informații referitoare la etnia locuitorilor din Medgidia sau la etnia muncitorilor de la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Romii turci musulmani pot fi identificați în documentele din Fondul Primăria Medgidia, din anii '60, după caracteristicile numelor, ca proprietari ai unor imobile din actualul cartier cunoscut sub numele neoficial *Ali Baba*, în prezent locuit în majoritate de romi turci musulmani. Urmărind același criteriu al numelor frecvente în comunitatea romilor musulmani, pot fi identificați mai des înspre anii '80, în cadrul unor cursuri de calificare la locul de muncă, în documentele referitoare la a doua etapă de construire a Canalului, 1976-1984. Câteva exemple din Fondul Centrala Canalului Dunăre-Marea Neagră 1/ 1983 sunt: Șaban Rizea⁴¹, Ramazan Nerman⁴² sau Ibram Ridvan⁴³.

Singurele informații referitoare la crearea comunității din Medgidia provin din surse orale, adică din interviurile cu membrii comunității, cu locuitori în vârstă ai Medgidiei și reprezentanți ai autorităților locale. Aceștia indică faptul că romii musulmani au migrat în Medgidia din zonele rurale din sudul Dobrogei în anii '50, '60 ai perioadei comuniste, stabilindu-se cu preponderență în cartierul Cimentul, unde le erau repartizate locuințe ca urmare a angajării lor la Fabrica Cimentul, care a dat și numele cartierului ridicat în proximitatea fabricii. Denumirea peiorativă dată de localnici cartierului Cimentul, *Ali Baba*, face aluzie la una dintre poveștile Șeherezadei, *Ali Baba și cei 40 de hoți*, cu referire la percepția romilor turci musulmani în mentalul colectiv al comunității locale. Deși în prezent *Ali Baba* este cvasicunoscut în zona Dobrogei de Sud, ca fiind cartierul exclusiv al romilor musulmani din Medgidia, aceștia locuiesc compact și în alte cartiere ale orașului: Silozului, în barăcile muncitorilor care, în perioada comunistă, au lucrat la CFR și la Canal și care, după 1990, au plecat în locurile de origine sau în alte părți ale țării, în cartierul Ostrov (*Catanga*), în apartamentele repartizate în perioada comunistă și care în urma dezindustrializării și scăderii nivelului de trai al orașului se află în prezent într-o stare avansată de degradare. Deasemenea sunt prezenți compact în blocul situat la intrarea în orașul Medgidia, distribuit de primărie în anii '80, situate aproape de un pod și cunoscut în limbajul local sub denumirea de Casa Albă, datorită culorii sale.

Liderul local al romilor musulmani estimează un număr total de 7.000 de romi musulmani, spunând că sunt cei mai numeroși, în timp ce consultantul în problemele romilor de la Primăria Medgidia și profesorul de istorie tătar E. G.,

⁴¹ SJAN, Fond Centrala Canalului Dunăre-Marea Neagră 1/1983, f. 40.

⁴² Ibidem, f. 416.

⁴³ Ibidem, f. 370.

afirmă că numărul lor aproximativ este de 4.000, respectiv 5.000 de persoane, aproximativ egal cu cel al tătarilor.

Dacă în cazul altor comunități etnice și confesionale numărul persoanelor poate fi estimat pe baza registrelor păstrate în cadrul parohiilor, în cazul musulmanilor din Dobrogea nu există această cutumă a consemnării scrise a numărului de credincioși. Mai mult, relatările imamilor din Medgidia, chiar și a celor mai în vârstă, se rezumă la simpla menționare a unui număr egal al romilor musulmani cu cel tătarilor și a faptului că reprezintă majoritatea în cadrul grupului etnic turc indicând, alături de ceilalți interlocutori, un raport de ponderi de 40% la 60%, între turci și romii musulmani care se declară turci. Ei consideră că atingerea unui număr egal al tătarilor și turcilor în Medgidia, fost *fief al tătarilor* până în interbelic, este o consecință ireversibilă a perioadei comuniste, mai exact a absorbției ca forță de muncă în sectorul industrial, a romilor turci musulmani din satele Dobrogei de Sud.

Memoria originilor comunității

Memoria originilor comunității o regăsim ca parte a traseelor de familie transmise din generație în generație, care indică de fapt ce anume s-a transmis în cadrul fiecărei familii cu privire la propriile rădăcini. Astfel observăm cum povestirile individuale sunt hărți mentale ale itinerariilor de familie care, îmbinate, reconstituie istoria creării comunității de romi turci musulmani din Medgidia.

Istoria celor mai multe familii de romi turci musulmani pornește cu emigrarea la începutul perioadei comuniste, în anii '50, din Bulgaria în România, pe calea apei, prin traversarea cu bărcile a brațului Borcea înspre localitatea Călărași și dispersia înspre satele dobrogene. Motivele emigrării părinților bunicilor sau străbunicilor nu sunt clare de fiecare dată, dar acolo unde s-au transmis între generații se referă la propaganda anti-islamică a regimului comunist bulgar începută în anii '50 și continuată în anii '70-'80 cu un proces agresiv de asimilare etnică și culturală a etnicilor turci din Bulgaria⁴⁴. În familia M., din cartierul *Ali Baba*, Ș., în vârstă de 39 de ani, rememorează povestirile bunicii, împreună cu mătușa ei S., în vârstă de 72 de ani, copil în momentul plecării dinspre Cadrilater spre Dobrogea. Și în cazul ei, la fel ca în cazul nepoatei, relatările raționalizează experiențele generațiilor anterioare, ale părinților în acest caz, fără a recurge la memoria experienței personale.

...Părinții noștri s-au născut și au crescut în Bulgaria, dar bulgarii s-au înrăit în perioada aia și nu le mai dădeau voie să își țină religia, să facă nunți pe limba noastră, nu

⁴⁴ Ali Eminov, *Turks and Tatars in Bulgaria*, în „Nationalities Papers”, vol. 28, nr. 1, 2000, p. 140-143.

*era voie să se boteze copii cum se botează băieții la noi, nu era voie treburi musulmane, să mergem la geamie mai ales vinerea, să ținem bayramurile... Care a apucat de a fugit...*⁴⁵

*...ne povestea mamaie, că au fost comunități întregi care au plecat cu barca, și-au luat câteva lucruri în bocceluță cum era mai demult și au lăsat lămpile aprinse ca să nu își dea seama comuniștii că au plecat și și-au pus copiii în bărcuțe și au trecut Borcea în partea asta. Și de acolo s-au răspândit peste tot. Când au venit aici așa statul le dădea case, stăteau în chirie la stat în case naționalizate...*⁴⁶

De cele mai multe ori firul povestirilor de viață pornește de la satul de origine din Dobrogea, istoriile personale suprapunându-se unor itinerarii geografice, cu puncte intermediare, care se stabilizează în jurul centrului urban al Medgidiei socialiste, al anilor '60-'70, aflat în plină perioadă de industrializare: Petreni (sat)- Medgidia (oraș)⁴⁷; Călărași (oraș)- Petreni (sat)- Castelu (comună)- Medgidia (oraș)⁴⁸; Petreni (sat) -Medgidia (oraș)⁴⁹; Tudor Vladimirescu (sat) – Băneasa (comună⁵⁰)-Medgidia (oraș)⁵¹; Dobromiru (comună)-Medgidia⁵²; Corbu (sat)-Medgidia (oraș);⁵³ Peștera (comună)- Medgidia (oraș).

Ele ilustrează schimbările structurii spațiale a oportunităților economice și sociale, trecerea de la profilul agrar la cel industrial al economiei și implicit mișcarea demografică sat-oraș, pe fondul proceselor de industrializare și urbanizare, începute încă din anii '50 ai dictaturii dejiste. Motivate ideologic, procesul de industrializare și consecința sa principală, dezvoltarea zonelor urbane, trebuiau să susțină eforturile statului de transformare a societății. În acest context, orașul trebuia să materializeze idealul societății socialiste, iar locuitorul său, muncitor, pe cel al „omului nou socialist”⁵⁴. Astfel, privite în contextul perioadei respective, itinerariile romilor turci musulmani din Medgidia ilustrează traseele clasice ale membrilor clasei muncitoare în socialismul comunist. Aceștia trec de la statutul de agricultori la acela de clasă muncitoare urbană, motivați de diferențele tot mai mari între standardele de viață din mediul urban și cele din mediul rural, de dorința de a se

⁴⁵ Interviu cu S., 19 octombrie 2015.

⁴⁶ Interviu cu Ș.L., 19 octombrie 2015.

⁴⁷ Interviu cu U. L., 12 iunie 2015.

⁴⁸ Interviu cu M. L., 19 octombrie 2015; Interviu cu M. L., 19 octombrie 2015.

⁴⁹ Interviu cu S.A., 22 octombrie 2015

⁵⁰ Băneasa a devenit oraș, după căderea comunismului, în 2004.

⁵¹ Interviu cu I.B, 20 octombrie 2015; Interviu cu I. N., 20 octombrie 2015.

⁵² Interviu cu S. I.; Interviu F. Ș, 20 octombrie 2016.

⁵³ Interviu cu H., 11 iunie 2015.

⁵⁴ Per Ronnas, *Urbanization in Romania. A Geography of Social and Economic Change since Independence*, The Economic Research Institute at Stockholm School of Economics, 1984; Federal Research Division, *Romania, country study*, Kessinger Publishing, 2004, 91.

sustrage efectelor colectivizării care au afectat lumea satului, și nu în ultimul rând atrași de salariile din sectorul industrial, specific orașelor.

Etnia și religia în perioada comunistă. Turci, musulmani sau clasă muncitoare?

În ceea ce privește raportarea la identitatea etnică și religioasă a romilor turci musulmani din Medgidia în perioada comunistă, aceste elemente sunt dificil de trasat la o primă vedere, deoarece atât autoidentificarea, dar și percepția generală a societății, au fost influențate evident de politica statului comunist. Crearea poporului muncitor unic a însemnat o omogenizare a societății, iar integrarea tuturor cetățenilor indiferent de naționalitate, în societatea comunistă egalitaristă, a însemnat o omogenizare, chiar o asimilare, atât socială, cât și națională.⁵⁵ Ca urmare, la nivelul indivizilor și a comunității în general, interviurile realizate cu membrii comunității de romi turci musulmani din Medgidia relevă o detașare de apartenența etnică și religioasă în această perioadă, rezultată și motivată de preocuparea pentru integrarea în structurile noii clase muncitoare ale societății comuniste. Apartenența lor la clasa muncitoare le-a definit rolul și locul în societate, le-a oferit securitate materială și demnitate din punctul lor de vedere și a dus la o prevalență a identității sociale în procesul de autoidentificare și raportare la societate în ansamblu.

Preocupările lor principale în perioada comunistă erau mobilitatea, adaptarea și integrarea în societatea socialistă. Etnia și religia erau în această perioadă elemente date ale identității lor, acceptate aprioric, care nu afectau prezentul și necesitățile imediate. Referirile la apartenența etnică apar cu precădere în rememorările primelor decenii ale comunismului trăite în satele dobrogene, înainte de migrația către centrul industrial al Medgidiei, în anii '60, '70. Folosirea limbii materne în viața cotidiană apare mai mult ca o caracteristică a vieții rurale, în satele de origine, legate de perioada de tinerețe a interlocutorilor mai în vârstă. De exemplu, U.L. își aduce aminte că limba turcă era parte a contactului social permanent dintre turci, tătari și români, iar cunoașterea limbii turce, inclusiv de către români, în lumea rurală dobrogeană de la început de secol XX, este un element recurent în relatările mai multor interlocutori.

Limba a fost elementul identității etnice, influențat cel mai puternic de schimbările produse în societatea socialistă. Migrația dinspre sat înspre oraș și stabilirea romilor turci musulmani în cartierele muncitorești din Medgidia a

⁵⁵ Elena Florea, *Principiile politicii PCR în problema națională*, Editura Politică, București, 1975, p. 82-83.

însemnat distanțarea de legăturile comunitare specifice societății rurale și care constituiau nucleul social al transmiterii limbii materne turce, dar și a tradițiilor și practicilor religioase. După stabilirea în Medgidia, din relatările interlocutorilor, reiese că limba turcă a devenit mai mult un mod de comunicare în familie și la întâlnirile ocazionale dintre membrii comunității, care aveau loc cu ocazia unor nunți, botezuri sau înmormântări.

Deși libertatea religioasă era garantată în perioada comunistă, regimul comunist a dus în practică o politică ateistă, de reducere a rolului religiei, urmărind cu consecvență și în cazul religiei islamice, ca în cazul tuturor cultelor, restrângerea activităților religioase în sens strict liturgic.⁵⁶ Acest lucru s-a concretizat prin forme indirecte de inhibare a manifestărilor religioase, care au dus în timp la un proces de secularizare socială definită în principal prin diminuarea practicii religioase și printr-o restrângere a religiei în sfera privată.⁵⁷ În acest sens, mărturiile membrilor comunității, deși exclud orice persecuție directă a regimului comunist în calitatea lor de adepți ai religiei musulmane, sugerează detașarea lor treptată de viața spirituală, ca un rezultat al integrării lor profesionale și sociale în societatea socialistă. Noul lor statut de muncitori, dobândit după stabilirea în Medgidia și includerea lor în circuitul sectorului industrial local, presupunea un program care le norma ritmul vieții, într-un mod care nu era compatibil cu practicile religioase ale islamului. Ei subliniază astfel organizarea slujbelor religioase la geamie, în fiecare zi de vineri, confirmând în același timp imposibilitatea de a participa la acestea datorită suprapunerii peste programul lor de muncă. În practică acest lucru a însemnat absentarea membrilor activi ai comunității de la ceremoniile religioase de vineri, care în anii '60, '70 reprezentau majoritatea comunității. Kurban Bayram⁵⁸

⁵⁶ Adrian Lemeni, *Viața religioasă în România*, Editura Bizantină, București, 2005, p. 11.

⁵⁷ Bryan Turner, *Islam, Public Religion and the Secularization Debate*, în Gabriele Marancci (ed.), *Muslim Societies and the Challenge of Secularization. An Interdisciplinary Approach*, Springer, Dordrecht, 2010, p. 11-31.

⁵⁸ Kurban Bayram (Sărbătoarea Sacrificiului) este un omagiu adus Profetului Ibrahim care, pus să aleagă între a-și sacrifica propriul fiu și adorația față de Allah, alege a doua variantă. Ca recompensă, Allah îi trimite un berbec ce va fi sacrificat în locul fiului ce va trăi. Sacrificiul berbecului, a cărui carne se împarte în trei: pentru membrii familiei, pentru prieteni și vecini, și pentru nevoiași este o obligație tradițională a musulmanului independent economic, cu stare materială bună. Obligația înfăptuită întărește relațiile intra și intercomunitare, amplificând sentimentele de solidaritate. După rugăciunea de Bayram (Bayram Namazî), care se face obligatoriu în moschei, geamii, și după ce bărbații trec pe la casele celor decedați peste an, unde citesc Coranul, urmează patru zile de destindere în care au loc mese tradiționale, vizite la părinți, bunici, rude, prieteni, care întăresc familia și comunitatea. Vezi Nuredin Ibram, *Comunitatea musulmană din Dobrogea*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011, p. 55.

și Ramazan Bayram⁵⁹ sunt invocate ca principalele sărbători religioase, respectate de toți membrii comunității, prin participarea la slujbele religioase, organizate cu aceste ocazii la geamie.

Cu toate că în Islam bărbatul este cel care frecventează geamia, practic el fiind interfața familiei în viața religioasă a comunității, în contextul local al micii comunități de muncitori de religie islamică din Medgidia, femeile au fost cele care și-au arogat religia ca preocupare în perioada comunistă. Având în vedere faptul că majoritatea familiilor de romi turci musulmani din Medgidia erau de tip nucleu, formate din părinți și copii, în condițiile în care în cele mai multe cazuri generația bunicilor rămăsese la sat, femeile au fost cele care au asigurat supraviețuirea sentimentului religios. Acest lucru a fost valabil în special în situațiile în care capul familiei era cel care întreținea economic familia iar mama își asuma statutul de casnică, ocupându-se exclusiv de casă și familie. Astfel, rugăciunile, ținerea postului (Ramadanul) au devenit un apanaj al femeilor casnice, deoarece în primul rând ele aveau timpul necesar pentru a se dedica acestor practici, al căror spațiu de desfășurare era casa. În jurul femeilor, familia s-a coagulat ca transmitător al sentimentului religios și a limbii materne. Regula nu era una exclusivă deoarece existau și bărbați cu o aplecare spre religie, care deși nu puteau include practicile religioase în programul lor zilnic, de oameni ai muncii, au păstrat religia ca o practică personală, rezervată pentru momentele în care timpul le permitea să își citească rugăciunile. Ș.L., spre exemplu, povestește despre cărțile de rugăciuni în limba turcă care au aparținut tatălui ei, o parte păstrate de la generațiile bunicilor, altele aduse în perioada comunistă de rude ale familiei din Turcia, cu ocazia vizitelor permise de regim (la un interval de doi ani) și pe care tatăl său, *om religios*, le citea cu regularitate.

În ansamblu putem spune că modernizarea în sens socialist și politica ateistă a regimului, deși au determinat o secularizare a societății în sensul diminuării practicii religioase, în context particular a însemnat o dislocare a religiei din spațiul public, o domesticizare și o individualizare a credinței, al cărei singur spațiu de manifestare, în cazurile în care religia rămâne o preocupare, este cel privat.

Aprecierea generală a romilor turci musulmani despre practicarea religiei islamice în perioada comunistă este una pozitivă, considerând că se bucurau de o

⁵⁹ Sărbătoarea Ramazan Bayram (Sărbătoarea Postului, Sărbătoarea dulciurilor) este, alături de Sărbătoarea Sacrificiului (Kurban Bayram), o a doua sărbătoare religioasă importantă a cultului musulman. Ea este un prilej de întărire și consolidare a comunității turce. Luna de post (30 de zile) are rolul de fortificare fizică și mentală și se încheie cu slujba de Bayram (Bayram Namazı), fiind urmată de trei zile de bucurie, destindere, împăcare. Vezi Nuredin Ibram, *op.cit.*, p. 55.

relativă libertate de practicare a religiei, neresimțind măsuri directe ale regimului în acest sens. Constatarea este însoțită, în cazul tuturor interlocutorilor, de comparația cu situația musulmanilor din Bulgaria. Astfel, interzicerea folosirii numelor turcești, a *sunnet*-ului (circumcizia băieților) și relatarea unor povestiri despre musulmanii din Bulgaria care treceau brațul Borcea în România pentru a efectua circumcizia băieților reprezintă argumente în sensul aprecierii statutului lor de adepți ai religiei islamice, în contextul regimului comunist român, ca fiind unul protejat, atât din perspectiva atitudinii autorităților cât și a conviețuirii cu majoritarii creștini.

Ceaușescu nu ne-a interzis nimic, că la bulgari s-a zvonit ca îi obliga să fie ortodocși, că omoară copilul dacă făcea botez și ne era si nouă frică să nu ne facă Ceaușescu din astea, da nu ne-a făcut. Noi am avut liberate aici, făceam botez și nuntă pe stradă, ne duceam la primărie, luam acord că se ocupă strada și semnături de la vecini că nu îi deranjam, și făceam cort pe stradă...

*Noi când am măritat-o pe sora cea mare am făcut pe stradă aici un tãmbălău ...românii sunt obișnuiți cu noi aici...*⁶⁰

Una dintre povestirile păstrate în memoria colectivă, transmisă prin intermediul celor care au muncit la Canal, confirmă percepția referitoare la atitudinea tolerantă a regimului comunist față de comunitatea musulmană, datorată relațiilor dezvoltate de statul comunist român cu statele arabe musulmane.

*Ceaușescu era foarte legat de musulmani în general, cum mergea el pe-acolo pe la arabii ăia ai lui. Și de asta ne lăsa și pe noi în pace. Că e o poveste, ne povestea tata că atunci când a trecut Canalul pe la Basarabi, era o geamie în mijlocul proiectului exact pe unde trebuiau să treacă ei, și așa a venit ordin de sus, să ia geamia și să o mute mai încoace ca să nu mai stea în calea proiectului și așa au făcut. Geamia la Basarabi este exact pe marginea proiectului, la 20-30 m depărtare...*⁶¹

Prin urmare deși s-au confruntat cu incompatibilitatea dintre viața de muncitor în fabrică și practicarea ritualurilor religiei islamice, acest lucru a fost rezultatul unei situații economice și sociale pe care și-au asumat-o în acel context, dar care cel puțin nu a fost parte a unei politici de asimilare etnică și religioasă ca în cazul Bulgariei.

Dincolo de aceste aspecte identitare, legate de limbă, practicarea religiei și relația cu regimul comunist ateist, în general tendința romilor turci musulmani din Medgidia este de a discuta cât de bună era viața lor înainte de comunism.

⁶⁰ Interviu cu M. L., 19 octombrie 2015.

⁶¹ Interviu cu Ș.L., 19 octombrie 2015.

Nostalgia sau asimilarea prezentului prin trecut: atunci și acum.

În cazul narațiunilor generațiilor mai în vârstă, a căror tinerețe s-a suprapus perioadei de început a regimului comunist, venirea de la sat la oraș este primul moment invocat, care plasează perioada într-un cadru pozitiv al memorării. Emigrarea sat-oraș este re trăită ca o perioadă a unor noi începuturi, a speranțelor legate de o nouă viață, pe care și-au construit-o ca urmare a posibilității oferite de contextul industrializării și urbanizării al anilor '50, '60, de a se integra în mediul muncitoresc al Medgidiei. Simpla invocare pozitivă a perioadei trece înspre o narațiune cu accente nostalgice nu doar prin faptul că redă perioada de tinerețe a interlocutorilor. Oportunitatea mobilității sociale, ascensiunea în sine de la statutul de țaran, la acela de membru al clasei muncitoare, accesul la facilitățile vieții urbane a perioadei, au însemnat pentru toți interlocutorii șansa la un alt mod de viață, mai bun în accepțiunea lor comparativ cu cel de la sat, un mod de viață în care au găsit un sens și un echilibru al existenței, dar care a fost întrerupt brusc de căderea comunismului și distrugerea habitatului lor urban, coagulat în jurul celor două nuclee industriale mari, întreprinderile IMUM și Cimentul.

U.L., spre exemplu, în vârstă de 62 de ani, povestește despre venirea sa împreună cu părinții, la vârsta de 14 ani, în Medgidia în apartamentul fratelui său, muncitor la IMUM și oportunitatea de a urma ciclul liceal de învățământ în urma mutării sale la Medgidia. Fabrica IMUM este prezentată ca o a doua casă pentru familia sa, *toți am muncit acolo, și mama a lucrat acolo*, ca nucleul noii vieți urbane, *destrămat*⁶² de trecerea la economia de piață.

M.L. povestește momentul mutării sale în 1974 din localitatea Castelu, la Medgidia, împreună cu familia, surprinzând în același timp atmosfera mobilă a perioadei, creată de migrația sat-oraș și absorbția populației rurale din regiune, în sectorul industrial al orașului.

Soțul lucra pe tractor, era șofer și el nu mai voia să stea la sat, că ne săturaseam la sat și când s-a făcut Canalul, era la Basarab, se ducea pe acolo, și-a căutat de muncă și și-a găsit la Canal. S-a angajat acolo și făcea naveta și era greu pentru el și i-a dat apartament, pe partea aialaltă la IMUM, cum intri în Medgidia. El nu lucra la IMUM, dar erau apartamentele Canalului și am stat acolo 7-8 ani. Pe urmă soțul a găsit un coleg care voia la IMUM și eu voiam pe partea astalaltă la Cimentul aicea, și am făcut schimb (de apartamente). Ca să fiu mai aproape..., se duceau copiii la grădiniță, la școală și o aveam pe mătușa... și mă mai ajuta.

Toată lumea a plecat de la țară. Ba au lucrat la Cimentul, ba la IMUM, au intrat la fabricile astea, că nu mai voiau să stea la sat, ai văzut că la sat e mai greu, la oraș e mai bine. Și-au luat casă și s-au mutat aici cu toții. Că înainte aici nu erau case, numai locuri,

⁶² Interviu cu Ș.L., 12 iunie 2015.

*și primăria le-a dat locuri să își facă casele. Fiecare fabrică avea câteva blocuri. Aveau copii din ăștia care veneau de la sate și lucrau și aveau blocuri, le dădeau mâncare, cazare, fabrica acuma s-a distrus, nimic nu a mai rămas din ea.*⁶³

Fiica sa, Ș.L., consideră, la fel ca mulți alți romi musulmani din Medgidia, că, de fapt, construcția Canalului a fost elementul care și-a pus amprenta în mod decisiv asupra vieții lor și asupra caracterului socio-economic, dar și multietnic al Medgidiei.

*Canalu' a influențat foarte mult orașu'. A adus oameni de peste tot din țară, începând de la ingineri până la muncitori, constructori, operatori... avem oameni veniți din Ardeal, avem la scara cealaltă, pe a lu nea Piroška, toți proveniți din cauza Canalului, pentru că era muncă multă, și câștiga lumea, și le oferea case și asta era... dacă vii să muncești în zona aia îți dau apartament.*⁶⁴

Mai mult, deși Canalul Dunăre-Marea Neagră, în accepțiunea generală a societății românești, este un simbol arhetipal al represiunii politice a regimului comunist, în plan local și, implicit, în rândul comunității romilor musulmani din Medgidia, construcția Canalului are cu totul alte valențe. La nivelul mentalului colectiv al comunității locale există percepția unei prosperități a orașului comparativ cu alte localități ale României, datorată în exclusivitate proximității Canalului. Ei consideră că acest proiect al regimului comunist, care a determinat și specificul industrial al Medgidiei și a dus la atragerea forței de muncă în oraș din diferite părți ale țării și din jurul Medgidiei, a asigurat un tratament preferențial în ceea ce privește aprovizionarea și accesul la resurse alimentare, al locuitorilor orașului.

*Și era greu pe timpul lui Ceaușescu, că nu se găsea lapte și mergeam trei-patru, ca să putem avea, mai luam pe pile. Puneam fructe de sezon, struguri, mere. Dar la noi s-a trăit bine pe timpul lui Ceaușescu, am auzit și multe povești de groază, că nu se găsea de mâncare pe timpul comunismului, atunci nu se găseau ulei, de exemplu.*⁶⁵

*...depinde de părți, erau părțile alealalte unde se dădea pâine pe cartelă (și la Călărași se dădea pâine pe cartelă), dar aici la noi nu. Norocul nostru a fost cu străinii care veneau pe platformă și nu le-a făcut rație la pâine, la ulei, dar știi cum... cum te descurcai...*⁶⁶

Ei consideră că tocmai acest avantaj, preeminența sectorului industrial, s-a transformat în perioada postcomunistă în marele dezavantaj al Medgidiei și al

⁶³ Interviu cu M. L., 19 octombrie 2015.

⁶⁴ Interviu cu Ș.L., Medgidia, județul Constanța, 12 iunie 2015.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Interviu cu M. L., Medgidia, județul Constanța, 19 octombrie 2015.

clasei muncitoare de aici. Ținte ale restructurării economice, întreprinderile din Medgidia fie au fost închise, fie au fost privatizate, cum a fost cazul fabricii Cimentul, preluată de firma franceză Lafarge, dar care a păstrat un număr infim de angajați, în jur de 500-600, contribuind astfel la instalarea, încă din 1990-1991, unui nivel devastator al șomajului în oraș.

În ansamblu atunci când vorbesc despre comunism, indiferent de generație, părinți, bunici, copii, aceștia din urmă, mulți dintre ei care și-au trăit doar copilăria sau doar adolescența în comunism, își încep discursul cu răspunsul simplu *era bine* sau *era mult mai bine*, plasându-se de la început într-o comparație indirectă cu trecutul recent și prezentul perioadei post-comuniste.

Chiar dacă condițiile și situațiile trăie în comunism nu au fost ușoare de multe ori, recunoscând neajunsurile existente, cum ar fi controlul asupra resurselor alimentare sau asupra posibilităților de călătorie în Turcia în scopul vizitării rudelor stabilite acolo înainte de 1945, acestea sunt minimalizate de asocierea lor constantă cu experiențele de după căderea comunismului.

Deși interlocutorii își propun să nareze viețile lor sub comunism discursul lor revine periodic în prezent, pentru a marca contrastul dintre trecutul lor în socialism și decăderea lor personală și a comunității în general, după 1989. Ei vorbesc despre greutățile economice provocate de destrămarea societății socialiste, despre dramele familiilor lor, ale prietenilor și vecinilor, provocate de privatizarea și închiderea fabricilor IMUM și Cimentul, în anumite cazuri despre lipsa de planuri și perspective asupra viitorului. Incertitudinea, sentimentul pierderii controlului asupra propriilor vieți, provocate de șomaj, de lipsurile economice profunde și de impactul fenomenului de emigrare asupra relațiilor de familie și între membri comunității contrastează în permanență, în discursul interlocutorilor, cu securitatea materială pe care o aveau și cu posibilitatea planificării vieții în comunism.

Astfel, sentimentul de nostalgie resimțit de către toți interlocutorii indiferent de vârstă, se leagă în jurul unor teme centrale precum: sentimentul de securitate creat de siguranța locului de muncă, certitudinea unui venit lunar constant, asigurarea unui minim acces, chiar dacă în multe cazuri prin metode și rețele personale, alternative celor oficiale, la resurse alimentare.

Ș.L., născută în 1979, creionează anii copilăriei sale comuniste ca pe o perioadă a bunăstării familiei ei, la care nu s-au mai întors niciodată după 1989. În cazul ei, drama greutăților economice se suprapune unei drame emoționale ireversibile. Căderea comunismului în amintirea ei este asociată plecării tatălui, care în urma pierderii locului de muncă la IMUM, și după o încercare eșuată de angajare în domeniul construcțiilor alege calea emigrării, de unde nu se mai întoarce, familia sa pierzându-i urma definitiv.

Amintirea tatălui rămâne asociată cu zilele noastre de glorie, cu împlinirea emoțională când familia era unită și cu prosperitatea materială, datorată în mare parte abilităților acestuia de a se descurca și de a asigura în acest fel familiei sale toate cele necesare. Astfel, în cazul lui Ș.L., la fel ca în cazul multor alți copii din familiile muncitorilor din Medgidia, comunismul se suprapune perioadei celei mai bune a familiei sale, întreruptă în mod tragic de căderea regimului și intrarea în economia de piață, democrație, privatizare, dar care pentru ei a însemnat atingerea pragului inferior al sărăciei și dezbinarea familiilor lor, ca urmare a emigrării părinților în Turcia, fostele state iugoslave și după 2007, în state UE, în special Germania și Spania.

*Noi n-am simțit deloc foamea (în comunism), mai greu ne-a fost după revoluție după ce și-au pierdut ei locurile de muncă.. au fost ani în care ni s-a tăiat lumina, apa, și nu două trei luni, un an, doi. Ei (părinții, unchii și mătușile) au trebuit să meargă să lucreze la turci, și cu bănuții care îi trimiteau mâncam. Am fost nevoită să merg la câmp să muncesc cu surorile ca să îmi plătesc apa, lumina, să ni le pună înapoi. Noi care eram învățați cu avutu, pentru noi a fost un șoc enorm, nu ne venea să credem. Aveam prăjituri, ouă, lapte, bere, pepsi. Nu știu, le lua tata de pe unde mergea, că el era șofer pe o mașină de ciment, și ni le aducea de pe traseu. Mergea la Hârșova, Tulcea. Ne aducea găini, le pune în baie și stăteam toată noaptea și jumuleam găini, că el nu le tăia, un vecin le tăia, și le puneam la congelator și aveam ce mânca toată săptămâna, plus că la noi aici sunt ciobani, care nu puteau să țină oi, turme de oi și le vindeau și tot tăiam. Avea bunicu la Călărași un cioban, un machidon, care făcea și pastramă, și era toată casa numai pastramă. Și de Kurban nu se pune problema. Bunica făcea gemuri, compoturi...*⁶⁷

În alte cazuri, cum este cel al lui H., dispariția sistemului socialist l-a adus în situația pierderii locului de muncă pe care îl avea la Cementul și a divorțului cauzat de lipsurile materiale. Ajuns în situația de a-și vinde apartamentul din oraș, acesta se mută în anul 2000 în cartierul numit azi de localnici Barăci-Silozuri, de la marginea orașului, unde închiriaza la un preț modic, plătit Primăriei Medgidia, una dintre barăcile ridicate în anii '50, pentru forțele de armată implicate în prima fază de construcție a Canalului. Astăzi, în vârstă de 52 de ani, practică cerșitul sezonier în Spania, pentru a-și întreține partenera de viață, una dintre fiice și nepotul infant.⁶⁸

Lipsa soluțiilor la problemele sociale și economice ale prezentului contrastează cu posibilitatea și capacitatea oferită de sistemul socialist de a găsi rute secundare de supraviețuire economică, prin strategii alternative celor oficiale adaptate situațiilor personale de a face rost de cele necesare traiului zilnic. Ca în

⁶⁷ Interviu cu M. L., Medgidia, județul Constanța, 19 octombrie 2015.

⁶⁸ Interviu cu H., 11 iunie 2015.

cazul întregii societăți, aceste strategii se refereau așa cum am văzut în cazul tatălui lui Ș.L., la construirea unor rețele de schimb și acces la anumite alimente, care erau foarte puțin sau deloc accesibile pe piața oficială.

În același timp alienarea completă a apartenenței lor la clasa muncitorească și lipsa capacităților de redresare, de reconversie profesională, economică și socială provoacă un vid identitar și declanșează nostalgia pentru egalitarismul socialist încheiat în jurul muncii, ca principală sursă a capitalului lor simbolic și social de membri ai clasei muncitoare. Sursă a unei discipline a vieții și a demnității umane, munca le conferea mai ales prestigiu social.

I., în vârstă de 83 de ani, marcat de disciplina cotidiană construită în jurul muncii, consideră că aceasta reprezenta principala coordonată a vieții sale și că tocmai această disciplină l-a ajutat să ducă o viață organizată, lipsită de vicii și să reziste stricteții programului impus de meseria de șofer în cadrul I.R.T.A. Medgidia. Deși recunoaște că era un mod de viață dur, consideră că locul său era unul bine definit în societatea de atunci și că situația era preferabilă celei care a urmat pensionării sale anticipate în 1990-1991. Calcularea pensiei conform salariului de bază, excluzând orele suplimentare lucrate pe șantierul de la Canal, ca șofer de camion, i-au adus greutate materiale și l-au determinat să continue munca de șofer și după pensionare, în calitate de angajat, pentru un salariu infim, al unui mic întreprinzător particular.⁶⁹

Ei deplâng faptul că munca și-a pierdut valoarea, fiind înlocuită de câștigul material în sine, de bani, care pot cumpăra orice bunuri din abundența disponibilă și care devin principala valoare în societatea postcomunistă, principalul indicator al statutului social al indivizilor, influențând profund inclusiv legăturile lor sociale. Autenticitatea relațiilor înainte de 1989 constituie, în opinia interlocutorilor cea mai mare pierdere la nivel uman, punând individualismul societății capitaliste în contrast cu un anumit respect reciproc și cu *bucuria de a fi împreună*.

Abundența economiei de piață după 1990 li se pare oarecum inutilă în contextul noului lor statut de șomeri. Libertatea accesului la informație adusă de căderea regimului comunist are pentru ei semnificația deschiderii unei *cutii a Pandorei*, din care șomajul, a cărui sens era inexistent pentru ei până atunci, cu tot ceea ce a atras după sine, sărăcia, pierderea locuințelor, emigrarea, devine principalul factor care le reglează viețile în modul cel mai profund și personal. În acest context, imediat după 1990, propria etnie și apartenența la religia islamică nu au constituit preocupări ale romilor turci musulmani care, în contextul marasmului social și economic instalat în oraș de dezindustrializare, erau în primul rând fosta clasă muncitoare a Medgidiei. Acum șomeri, ca urmare a disponibilizărilor sau

⁶⁹ Interviu cu I., 20 octombrie 2015.

pensionați anticipat, o parte a romilor musulmani au fost mai preocupați de reconstruirea demnității și identității lor sociale. Uneori au găsit soluții, ocupând unele din puținele locuri de muncă oferite de administrația locală, fie în cadrul secției Spații Verzi, fie în cadrul Spitalului sau la micii întreprinzători locali, ca vânzători în magazine alimentare, în bazarul local, ca muncitori în ateliere de tâmplărie, ca muncitori sezonieri la culesul fructelor în cadrul fermelor de pomi fructiferi din jurul Medgidiei sau emigrând temporar în Turcia, fostele state iugoslave și, după 2007, în Germania, Spania sau Anglia.

Concluzii

Într-un astfel de ritm al vieții, etnia și religia devin elemente decorative, date apriorice, acceptate în virtutea tradiției și generațiilor anterioare, care nu afectau prezentul imediat.

Detașarea de identitatea etnică și religioasă și atașamentul de identitatea socială coagulată în jurul muncii sunt rezultatul relațiilor și valorilor specifice societății socialiste. Astfel, pentru romii musulmani din Medgidia, în perioada comunistă importantă era apartenența lor la clasa muncitoare, care le-a definit rolul și locul în societate, le-a oferit securitate materială și demnitate din punctul lor de vedere, în condițiile în care preocuparea lor principală era mobilitatea, adaptarea și supraviețuirea în societatea socialistă.

Pierderea capitalului simbolic al muncii post 1990 și criza identitară generată de devalorizarea acestei surse esențiale a identității, care asigura legătura cu comunitatea și societatea, a determinat în această perioadă o repliere spre etnie și spre religie, care devin treptat, post 1990, noua sursă a prestigiului social și, implicit, a identității sociale.

TURKISH, ROMAN, MUSLIM OR WORKING CLASS? EFFECTS OF COMMUNIST REGIME POLICIES IN AN URBAN MUSLIM ROMA COMMUNITY IN DOBROGEA.⁷⁰

Abstract: My research is part of a direction regarding the current situation of the Turkish Muslim Roma in the national states from the Balkans,

⁷⁰ Studiul reprezintă varianta în limba română a studiului *Remembering and being. The memories of communist life in a Turkish Muslim Roma community in Dobruja (Romania)*, publicat în revista

created after the fall of the Ottoman Empire, and it is putting forward the description of a Muslim Roma Turkish-speaking community in a postsocialist city of Medgidia (Mecidiye) situated in the South-Eastern region of Dobruja. The specific objective of the research is to explore the intersection between memory and identity and to attempt to identify the way in which the political, economic and social changes of the Communist period were reflected in the ethnic and religious identity structure of the Turkish Muslim Roma community of Medgidia. Exploring the memory of communism, life-histories led our research towards the perspective of nostalgia, understood as a type of memory, a re-creation of the past that goes beyond the mere recovery, reaching political, ideological, socio-economic and personal dimensions related also to the present needs and to desires of the future.

Keywords: Turkish Roma Muslims, Dobruja, communism, identity.